

Не менее важным комплексом проблем, дебатировавшимся в литературе тех лет, был вопрос о степени свободы военного руководства в принятии решений. Имел ли право Паулюс, представитель генералитета и верховный главнокомандующий в Сталинграде, отделиться от приказов Гитлера и действовать самостоятельно? Эта «апология генералов» дала толчок историческим исследованиям. Не менее важным аспектом анализа Сталинградской битвы является рассмотрение в широком плане проблемы руководства войной и военной стратегии. В дискуссиях о Сталинграде вновь звучит аргумент, что «жертва» 6-й армии — сознательное удержание безнадёжной в военном отношении позиции — была необходима, чтобы предотвратить ещё большие потери на других участках фронта. Упорное сопротивление в Сталинграде якобы спасло германские соединения на Кавказе.

Результаты новейших исследований Сталинградской битвы представлены в двух сборниках. В них, в частности, на основе сотрудничества с российскими авторами предпринимается попытка обосновать позицию российской историографии. Жаль, что статьи историков двух стран просто собраны под одной обложкой и отсутствует полемика между исследователями, чьи позиции подчас значительно разнятся. Сборник, подготовленный к печати Юргеном Фёрстером, посвящён проблемам военной истории в узком смысле слова и вопросам внешней политики. В двенадцати статьях рассматривается воздействие Сталинградской битвы на нейтральные и воюющие в тот период государства. Эта «договорная» сторона войны неплохо документирована. Другой сборник, изданный Вольфрамом Ветте и Гердом Юбершером, раскрывает главным образом два спорных вопроса. В том содержатся статьи, в которых исследуются как историческая память немцев о битве на Волге и «Сталинградский миф», так и проблема «военного опыта», раскрываемая на материале писем немецких солдат с фронта. В книге предпринята попытка наметить и обосновать новые историографические подходы. Труд этот, по словам издателей, является по сути своей декларацией «военной истории снизу» [14].

Лишь с 1980-х гг. в Германии усилился интерес к проблемам социальной и ментальной истории применительно к военно-исторической тематике. В центре изучения истории войны «снизу» — три проблемы. Выделяется проблема «маленького человека», т.е. тех безымянных рядовых людей, которые и составляли основную действующую массу на войне, изучаются не высказывания Жукова или Паулюса, а письма простого солдата. Война для каждого из её участников означала полную смену прежних представлений. Субъектом истории выступают не военные соединения и группировки, а конкретные люди. В последние годы появился целый ряд публикаций подлинных писем немецких солдат, в том числе и сохранившихся в российских архивах. Материалы из Музея-панорамы в Волгограде были представлены на германско-российской выставке и включены в опубликованный каталог. Однако наибольшее внимание немецкой общественности привлекла коллекция из Особого архива в Москве, включавшая более 200 писем.

Подготовленные к печати с одобрения Михаила Горбачева, они вышли в свет осенью 1991 г. В издании опубликовано и около 80 писем немецких солдат из Сталинграда.

Сталинградская битва, как бы не пытались преуменьшить её значение некоторые западные историки, является крупнейшей битвой Второй мировой войны, положившей начало коренному перелому в самой кровопролитной за всю историю человечества войне. Масштабы Сталинградской битвы настолько значимы, что ни одно из сражений Второй мировой не может с ней сравниться. Сталинградская битва является олицетворением мужества, стойкости и самопожертвования советских людей.

СПИСОК ЦИТИРОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Сталинградская битва: последняя авантюра Третьего рейха. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.golos-ameriki.ru/content/stalingrad-battle/1416586.html> – Дата доступа: 17.06.2012.
2. Сталинградская битва: последняя авантюра Третьего рейха. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.golos-ameriki.ru/content/stalingrad-battle/1416586.html> – Дата доступа: 17.06.2012.
3. Бивор, Э. Сталинград / Э. Бивор. – Смоленск, 1999. – С.38.
4. Бивор, Э. Сталинград / Э. Бивор. – Смоленск, 1999. – С.40.
5. Бивор, Э. Сталинград / Э. Бивор. – Смоленск, 1999. – С.61.
6. Бивор, Э. Сталинград / Э. Бивор. – Смоленск, 1999. – С.61.
7. Бивор, Э. Сталинград / Э. Бивор. – Смоленск, 1999. – С.55
8. Не думаю, чтобы какая-нибудь армия Запада пережила Сталинград (RadioFreeEurope/RadioLiberty). [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://mixednews.ru> – Дата доступа: 19.09.2012.
9. Не думаю, чтобы какая-нибудь армия Запада пережила Сталинград (RadioFreeEurope/RadioLiberty). [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://mixednews.ru> – Дата доступа: 19.09.2012.
10. Новая военно-историческая литература о Сталинградской битве [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.world-history.ru/events_about/1593/2326.htm – Дата доступа: 19.09.2012.
11. Новая военно-историческая литература о Сталинградской битве [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.world-history.ru/events_about/1593/2326.htm – Дата доступа: 20.09.2012.
12. Новая военно-историческая литература о Сталинградской битве [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.world-history.ru/events_about/1593/2326.htm – Дата доступа: 20.09.2012.
13. Между двумя решающими сражениями [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.lib.ru/memuary/germ/fatal_ds.txt – Дата доступа: 19.09.2012.
14. Хеттлинг, М. Виновники и жертвы? Новая германская литература о Сталинграде [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.fedy-diary.ru/?page_id=5877 – Дата доступа: 20.09.2012.

Материал поступил в редакцию 19.04.12

BILEVICH O.I. Battle of Stalingrad: some aspects of modern judgment

The author deals with some aspects by contemporary historians of the meaning of Stalingrad battle, one of the breaking battles in the course of Word War II.

УДК 821+81'25

Борсук Н.М.

МАЙСТАР МАСТАЦКАГА ПЕРАКЛАДУ: ПАЭЗІЯ Э. ЭРБ, Р. БАЛЬЦАРА, Х. ЛАВАНТ ВА ЎЗНАЎЛЕННІ Н. МАЦЯШ

З глыбокай зацікаўленасцю вывучала культуру Нямецчыны беларуская паэтэса, перакладчыца Н. Мацяш, прадстаўніца інтэлектуальнай плыні ў сучаснай літаратуры. Яна ніколі не ставілася

аб'якава да філасофскіх разваг сваіх нямецкіх сяброў па пяру – Э. Эрб, Р. Бальцара і Х. Лавант, якія прадстаўляюць медытатыву паэтычную плынь у сучаснай нямецкай паэзіі. Беларуская

Борсук Ніна Мікалаеўна, кандыдат філалагічных навук, загадчык кафедры беларускай і рускай моў Брэсцкага дзяржаўнага тэхнічнага ўніверсітэта.

Беларусь, БрГТУ, 224017, г. Брест, ул. Московская, 267.

перакладчыца дасканала ведала французскую, мела грунтоўныя веды па нямецкай, польскай мовах. Гэта дазволіла Н. Мацяш данесці да чытача беларускім словам еўрапейскую эстэтычна-філасофскую думку. Перакладчыца не толькі не карысталася падрадкоўнікамі, але і была яго праціўнікам. Зварот Н. Мацяш да перакладу быў абумоўлены некалькімі прычынамі. Па-першае, развіццё нацыянальнага літаратурнага працэсу яна не ўяўляла без перакладчыцкай дзейнасці. Па гэтай прычыне гэты від творчасці абрала для сябе свядома, мэтанакіравана. Па-другое, праз пераклады Н. Мацяш імкнулася пашыраць і ўзбагачаць ідэйна-тэматычныя, вобразныя, сюжэтныя, фармальна-выяўленчыя сродкі і магчымасці роднай літаратуры і мовы. Па-трэцяе, беларуская Асветніца была пераканана, што знаёмства беларускага чытача з перакладной літаратурай спрыяе павышэнню яго эстэтычнага густу, кругагляду. У прадстаўленым даследаванні акцэнт робіцца на творчых набытках нашай зямлякі ў аспекце праблемы, акрэсленай у назве артыкула.

Звяртаючыся да праблем вялікага і малага, прыватнага і агульнага (Э. Эрб «Вялікае і малое. Прыватнае і агульнае»), узаемаадносін часцінкі і цэлага (Э. Эрб «Серанада»), вечнага і імгненнага (Р. Бальцара «Час»), да спасціжэння законаў прыроды і ўмення жыць у адпаведнасці з імі (Р. Бальцара «Тао»), і названыя паэты, і перакладчыца кожны раз вяртаюць чытача да ўсведамлення прырытэту агульначалавечых каштоўнасцей, да разумення сутнасці быцця: «І мудрасць як прыходаў, так сыходаў, / і прамінанняў, і вяртанню зноў / ёсць грунтам плану Боскага, прыроды / вялікаснай асноваю асноў» («Мудрацы» Р. Бальцара) – «Und weise ist, gekommen wie gegangen, / und wie gegangen, so zurück. / Es ist das höchste Unterfangen / von Gottes Plan das kleinste Stück» – І мудрасць, як прыходаў, так і адыходаў, / і як адыходаў, так і вяртанню. / Гэта ёсць самая смелая задума, а з боку Бога, гэта самая дробязь.

Аналіз вершаў-перакладаў, бясспрэчна, пераконвае нас у слушнасці меркавання У. Калесніка, выказанага яшчэ ў прадмове да зб. «Свет, варты вяртання» (1991 г.) (пераклады Н. Мацяш з польскай паэтыкі Віславы Шымборскай), што перакладчыцкая дзейнасць вяла Н. Мацяш па шляху пошуку новых спосабаў «зрабіць пазіію філасофіяй жыцця, сродкам самадасканалення і адухаўлення» [1, с. 12].

У вершы «Перспектывы ў лютым» і Э. Эрб, і Н. Мацяш спрабуюць пазнаць душу чалавека, вытокі яго дабрны, прычыны дэградацыі. Яны спадзяюцца, што адказ на гэтае пытанне дапаможа ім разумець, чаго «бракуе нам усім, ува ўсім і ўсюды». Часам і паэтэсе, і перакладчыцы здаецца, што ім не адолець пачуцця трывогі, здзіўлення перад анамаліямі, што адбываюцца ў свеце, што невядомасць прывядзе іх ў бездань.... Мажліва таму лірычная герайна Э. Эрб не хоча думаць «пра магчымую заўтрашнюю бяду» («ein in der Zukunft wartendes Elend» – чакаемае ў будучым няшчасце). Нават смерць здаецца ёй дробяззю на фоне «затручанай прыроды вакольнага свету / і збэшчанай прыроды чалавечай дзейнасці» («die vergiftete Natur der Umwelt / und die geschandete der menschlichen Produktivität» – атручаная прырода свету і засмечаная чалавечай дзейнасцю). Гэта не тылова для герайні Э. Эрб з акрэсленай грамадзянскай пазіцыяй. Супрацьпастаўленне «не хачу думаць – не магу не думаць» («Mir will nicht in den Kopf – Mir geht nicht aus dem Kopf» – мне не хочацца браць у галаву – у мяне не выходзіць з галавы) узмацняе трагізм абставін, у якія трапіла лірычная герайна. Але гэты трагізм не замкнуты, не няўцешны, а накіраваны на пошук выйсця. Ён адбываецца шляхам пазнання чалавека, рэалізацыі яго ўнутраных духоўных і маральных сіл, што павінны вывесці чалавека і чалавецтва з тупіка, нерухомасці. Адчуваецца ўплыву платонаўскай «дыялектыкі душы як самаруху».

Аб самастойным выбары людзьмі сваіх жыццёвых шляхоў, якія вядуць да ісціны і свабоды альбо да рабства, здрадніцтва, разважання перакладчыца і паэтка ў вершы «Нас ніхто не змушаў». Перад намі праходзяць тры чалавечыя лёсы, тры прынцыпы паводзін у шматпакутнай драме ХХ стагоддзя. Па-рознаму кожны чалавек перажывае страх смерці. У аснове паводзін адных – слугаванне выбраным ідэям: 1-шы сведка: «Нельга было, я рабіў / гэта ахвотна, па ўласнай волі, / з поўным перакананнем, / як лёгка захопчывы юнак». Другіх – служэнне ісціне, кіраванне высокімі ідэаламі добра і сумлен-

ня. 2-гі сведка: «Нельга было, я, да прыкладу, / рашуча адмовіўся, і ўсё-такі выжыў, я / насампраўдзе й дагэтуль я». Паводзінамі гэтага сведкі паэтка дае адказ на пытанне, якія сілы фарміруюць гістарычны працэс. Шлях трэцяга сведкі – гэта шлях кампрамісу («Я баяўся»), які час ад часу перарываецца спробаю супрацьстаяць збегу абставін: «Яны бралі мяне на шантаж. / Я зусім не баяўся. / Магчыма, без іх бы / лепей, напэўна, яшчэ лепей / без іх я, магчыма, пражыў бы».

І для Н. Мацяш, і для Э. Эрб непрымальна пазіцыя герайні, што думае толькі аб задавальненні матэрыяльных патрэб, быццам і не розніца нічым яна ад курыцы, што «жвава смецце разгробшы пад нагамі вышуквае, што кольвек нас спожыць...» – «aus dem mit den Füßen tanzerisch Saubergekratzen / das nahrhafte Eiweiß bißchen...kommt aus» – з якога танцавальным драпаннем ног акурата на з'яўляецца жыватворны бялок («Нешта»). Лірычная герайна Э. Эрб, а разам з ёй аўтарка верша «Хвіліны шчасця» вучаць нас даражыць «помнымі» імгненнямі. Яны «як прохаладзь у гэтым шчыльстым, без грунту,... жыццёвым істненні». Нягледзячы на тое, што адчуванне поўнага шчасця прыходзіць толькі на хвіліны, праз боль, страх, яно становіцца для яе рэальнасцю. Ці не ў гэтым сутнасць чалавечага існавання?

Лірычны герой верша Э. Эрб «Пралік» («Gegenrechnung» – узаемны разлік) не баязлівец, не адступнік. Каб не загубіць сваю душу, не страціць сваё «я», ён увесь час у пошуку сэнсу жыцця. Свае думкі Э. Эрб афармляе ў выглядзе маналога-разважання аб духоўных арыенцірах у жыцці з сабой, з часам, з вечнасцю. У вершы паэтэса акрэслівае супрацьлеглы полюс духоўнага стану свайго лірычнага героя: «А супрацьлеглы полюс гэтага – / пыхлівасць, прага вылучыцца, быць заўважаным, адзначаным, – / пустая пышласць. Актыўная пустая пышласць. / Гнюсная». («Von ihm aus, gegen es ist / ein Ehrgeiz, ein Geltungserfolg, in dem man sich wirft, / die pure Gemeinheit. Aktive pure Gemeinheit / Infam». – З яго (пачуцця), супраць гэтага ёсць славалюбства, аўтарытэт, у якім вызначаецца чыстая подласць. Актыўная чыстая подласць. Гнюснасць). Іншы раз гэтыя якасці спрыяюць дасягненню поспеху, але ні Н. Мацяш, ні Э. Эрб не сімпатызуюць якому б там ні было канфармізму, бо разумеюць, што згодніцтва ў канчатковым выніку вядзе да здрадніцтва. Гэтую думку перакладчыца ўзмацняе паўтарэннем неалагізма «пышласць» (ад слова пышыцца – празмерна ганарыцца) і ўжываннем пры гэтым назоўніку азначэнняў пустая, актыўная, гнюсная.

Разам з героем Р. Бальцара перакладчыца Н. Мацяш разважае аб прычынах бездухоўнасці, што раз'ядае чалавечыя душы падобна серабрыста-белаю радыёактыўнаму металу ўрану (верш «Уран»). Як бачна, удалае параўнанне знайшоў Р. Бальцар. Думку нямецкага аўтара захавала і паэтычна апрацавала перакладчыца Н. Мацяш. Замена слова «die Monde» (месяцы) на «спадарожнікі» дапамагла ва ўяўленні чытача стварыць вобраз вандруючых у Сусвеце людзей, якім няведомы пакой, бо не шукаюць яны сэнсу ў знойдзеным («з пустаты ў пустату выпраўляюцца» – «von Nichts zu Nichts ubersetzen» – ад нічога да нішто перамясціць).

Для лірычнага героя Р. Бальцара важна, каб людзі ў дасягненні пастаўленых мэт не здраджвалі святым ідэалам чалавечнасці. У вершы «Мудрацы» аўтар папярэджвае, каб чалавек не ператварыўся ў «вяшчуча-крумкача» (ein Rabe – крумкач), які «не ўзвесціць бы нічога, / што б толькі для сябе было яно» («konnte nicht die Antwort sagen» – не змог бы даць адказ). Як бачна, перакладчыца ў гэтых радках у адрозненне ад нямецкага аўтара паглыбляе пазіцыю чалавека-індывідуаліста.

Аб каштоўнасці кожнага пражытага дня Э. Эрб задумваецца, а разам з ёю і мы, чытаючы верш «Далей нічога, я іду далей». Неаднойчы можна пачуць выраз «я хачу памерці». Але ён, як і фраза «я хачу дамоў», якую прамаўляе, лежачы дома на канапе, лірычная герайна – не больш як гульня слоў – «ігра на фартэп'яна». Ігра на фартэп'яна – гэта рэакцыя на фартэп'яна», – сцвярджае паэтэса. Значыць, і выраз «я хачу памерці» – водгук душы лірычнай герайні на ўспрыманне свету, адчуванне ёю абмежаванасці свайго існавання, асуджанасці і адзіноты перад тварам усёпаглынальнай вечнасці. Дакрананне ў думках да неразгаванай таемнасці быцця-небыцця

прымушае герайно пастаянна пераасэнсоўваць свае адносіны да зямнога жыцця.

Э. Эрб, а ўслед за ёй і перакладчыцу, хвалюе, што чалавек не адчувае сваёй знігаванасці з прыродай. Прырода, па Э. Эрб, мысліць, яна валодае памяццю, здольнасцю прадбачыць будучае, папярэдзіць аб набліжэнні трагедыі (вершы «Васілёк, спарыш, мак-самасейка», «Пазачасовыя каровы», «Пра зіму»...). Здаўна людзі лічаць зязюлю «пра-рочыцай» чалавечага лёсу. «Гадзіннікам жыцця» ўяўляецца гэтая птушка і нямецкаму народу. У кукаванні нябеснай пасланніцы лірычная герайна верша «Гадзіннік з зязюляй» чуе і натхнёную душу чалавека, у якой жыве свабода, каханне, непаўторная прыгажосць, і таксама абвінавачванні чалавека ў няздольнасці спачуваць, суперажываць жывой прыродзе, і адчай у немагчымасці пераўтварэння свету. Прыслушаўшыся да голасу птушкі-прарочыцы, паэтка па праву сцвярджае: «Ісціна – ў лесе». Верш уключае ў сябе адзін радок. Але нават адзіным радком Э. Эрб здолела акрэсліць нашу ролю ў стасунках з прыродай – быць яе вучнямі.

Звернемся да верша «Пазачасавыя каровы». Мыкаюць каровы за спіной лірычнай герайні ў той час, як яна гамоніць з суседкаю. Гэта не проста рыканне «нядольніц агульнаеўрапейскага рынку», а напамінак чалавеку аб адказнасці яго перад жывымі істотамі: «Мычыць. І сумленню няма як маўчаць. / І яму няма калі адпачываць. / Пазачасовая няздзя / Святам была б для сумлення». Такім чынам, праз драматычныя вобразы жывёл сцвярджаецца, што прырода мае пэўныя паўнамоцтвы і прэтэнзіі ў адносінах да людскага сумлення. І чалавек іх прызнае, хаця мова прыроды, як найвышэйшай сілы над чалавекам, па-ранейшаму застаецца для нас загадкавай.

Неабякавы да ўсяго жывога лірычны герой Р. Бальцара («Васілёк, спарыш, мак-самасейка»). Ён здольны заўважыць кеплівы позірк каменна («Цямка глядзіць каменне» («Steine, aufgeweckt, auch») – каменне, разбуджанае сочыць). Яго турбуе адказ на пытанне: «Чаму не віталася я з жытамі? / Стрункімі» («Warum grüßte ich nicht das Getreide beileibe / Stockstief») – чаму я не віталася з хлябамі? Цвёрдымі, як палка). Як бачна, разам з паэтам перакладчыца вучыць нас прыслухоўвацца да братоў, субратоў, малодшых, што жывуць побач з намі на зямлі і ў небе: «Мілая, ты чула, ты чуеш / іх, тваіх братоў, субратоў, сямёрку / лебедзяў, слухаў, слухаеш / пярнатых у небе» («Liebe, Du horstest, Du horst / sie, Deine Bruder, Gebrüder, die sieben / Schwant, Du horstest, horst die Gefieder – / Stimmen am Himmel») – Мілая, ты чула, ты чуеш / іх тваіх братоў, субратоў, сямёрку / лебедзяў, ты чула, чуеш пер'е – галасы на небе).

Аналіз паэзіі нямецкіх творцаў у перакладзе іх Н. Мацяш сведчыць, што паэты разам з перакладчыцай кожным сваім вершам імкнуцца да духоўнага ўдасканалення чалавека, грамадства. Яны прымушаюць нас задумацца над сутнасцю чалавечага быцця, самастойным выбарам людзьмі сваіх жыццёвых шляхоў і сіламі, што фарміруюць гістарычны працэс, аб прычынах бездухоўнасці, акрэсліваюць ролю чалавека ў стасунках з прыродай. «Эльке Эрб жыве і творыць у значна адрозным ад беларускага грамадскім, сацыяльна-палітычным, культурным, кантэксте роднай Нямецчыны, аднак ейны творчы нарбак, нягледзячы на яшчэ толькі асвойваную нашай традыцыйна-песеннай паэзіяй мысларскую форму, выяўляецца зразумелым і патрэбным і нам» [4, с. 51], – сцвярджала Н. Мацяш. Гэтая паэзія перакладчыцы раскрывае нам сутнасць адбору сучаснай паэткай вершаў для ўзнаўлення па-беларуску.

Вострае адчуванне дысгармоніі ў свеце, няведанне, як яе пераадолець, думаецца, падтурхнулі Н. Мацяш заняцця перакладамі, як у свой час да тэмы мінулага звярнуўся У. Караткевіч, каб абараніць сябе і свой народ ад манкурцтва, аб руйнавання асобы ў разбуральным свеце. Ненавіта ў гэтым нам бачыцца другая прычына звароту нашай зямлячкі да перакладчыцай дзейнасці. Стрыжыная якасць паэзіі самой Н. Мацяш – «дар гармоніі». Туга па дасканаласці – так можна акрэсліць духоўны стан і лірычнай герайні Х. Лавант, і Э. Эрб, і Р. Бальцара. Найбольш поўна выказаная думка канцэнтруецца ў вершы Э. Эрб «Серанада». Паэтка разам з перакладчыцаю вучаць нас любіць жыццё, спачуваць людзям, паэтызуюцца любоў-літасць:

«Значыць, любіш сукупнасць ты, значыць, кожнага, / і любоў твая – палка, удалая!»

Мажліва, прычыну звароту Н. Мацяш да перакладчыцай дзейнасці з Э. Эрб, Р. Бальцара трэба шукаць у асабістым знаёмстве паэтаў, у жаданні Н. Мацяш аддзячыць Э. Эрб за шчырую спробу пазнаёміць нямецкамоўнага чытача з яе творчасцю. Прынамсі Э. Эрб належаць пераклады на нямецкую мову вершаў Н. Мацяш «Студня», «Маналог каханай К. Каліноўскага», «Не ведаю» і інш.

Звярнуўшыся да творчасці Э. Эрб, Н. Мацяш здолела развязаць сваё і наша меркаванне аб немцах і немках, як «пра стрыманых, зашпільных на ўсе гузікі самаздаволеных асобаў» [4, с. 49]. Нямецкая і беларуская паэты розняцца па сваім тэмпераменце, манеры пісьма, аднак абедзве маюць вялікую, добрую, шчырую, спагадлівую душу, якой да ўсяго ёсць справы: і «да братоў у полі», і да кошкі, у якой «б'юць вялікі жывот поніз, там, дзе яна ішла», і да чалавечых лёсаў: «Не крадзі шчасця! / І няшчасце месціцца / у недзялімай матэрыі». Не дзіўна, што свой артыкул-успамін пра нямецкую паэтку Н. Мацяш назвала «Мая сястра Эльке Эрб». Перакладчыца тонка адчула гуманістычны пафас паэзіі сваёй аднадумцы. Сведчанне гэтаму словы з верша «Падарожжа па слядах» («Калі зыначаны позірк кошкі / набывае кшталт чалавечага, / ці не магло б змяніцца, зыначыцца / тое, – што робіць з нас чалавека?»), якія Н. Мацяш выкарыстала ў якасці эпіграфа да ўзнаўлення вершаў з Э. Эрб па-беларуску.

Цікава складаліся, як успамінала Н. Мацяш, яе ўзаемаадносіны і з Р. Бальцарам. «Чалавек негаворкі, сціплы, някідкі. Здавалася, некамунікбельны: ні разу не распачаў гаворку з уласнай ініцыятывы, не ўзяў слова на вечарыне» [5, с. 227]. Перад ад'ездам з Нямецчыны на пероне ў Берліне нямецкі паэт уручыў Н. Мацяш тоненькую папку: «Das ist für Sie. Meine Gedichte». З задавальненнем беларуская паэтка ўзялася за пераклады з Р. Бальцара. Ёю кіравала не толькі жаданне аддзячыць дырэктору выдавецтва «Rabenrat-Verlag», уласным коштам якога выходзілі кнігі беларускіх аўтараў у Нямецчыне, але і надзея, «што свет душы гэтага паэта будзе цікавы яшчэ некаму на зямлі беларускай» [5, с. 228].

Веданне нямецкай мовы дазволіла перакладчыцы эксперыментаванне, прымаць правільны гульні, прапанаваныя такімі майстрамі слова, як Э. Эрб, Х. Лавант, Р. Бальцар і інш. Не абмежаваная падрадкаўнікам, выключна нязмушана пачувала сябе Н. Мацяш у няроднай моўнай стыхіі. Нялёгкаю задачу паспрабавала вырашыць перакладчыца, паколькі ёй давялося «перасаджваць сэнсавыя і эстэтычныя значэнні з адной нацыянальнай глебы ў другую» [2, с. 84]. Па гэтай прычыне нас у першую чаргу цікавяць здабыткі Н. Мацяш. Як ні дзіўна, але нельга абысці ўвагаю і некаторыя хібы, дапушчаныя перакладчыцай, паколькі яны аказаліся па-свойму красамоўнымі і дазволілі чытачу паўней усвядоміць змястоўнасць арыгінала.

Разгледзім у якасці прыкладу паэтычны твор Р. Бальцара «Рунічныя пісьмёны». Нямецкі паэт праз зварот да скандынаўскай міфалогіі нагадвае тры шляхі чалавечага лёсу, якія былі акрэслены ў сваю чаргу ў эпіграфе да гэтага верша: «Некаторыя Одзін / Некаторыя Фрая / Некаторыя для забудзі ветру» («Manche Odin / Manche Freia / Manche dem Vergessen des Windes»). Першы шлях – служэнне Айчыне, свайму народу – асацыіруецца з імем галоўнага Бога ў скандынаўскай міфалогіі Одзінам. Бог мудрасці, працоўна, апякун паэзіі дзеля пазнання мудрасці і таямніц жыцця, згодна легендзе, аддаў адно вока вялікаму Мімеру. Другі шлях – шлях дзеля прадаўжэння жыцця на Зямлі – звязаны з імем жонкі Одзіна Фрай (Фрэя, Фрэг) – багіні кахання, ахоўніцы шлюбу. Трэці шлях, як кажа паэтка, «для забудзі ветру». Гэта шлях абывацеля, чалавека, што жыве сённяшнім днём, клопаціцца аб задавальненні асабістых патрабаванняў. Н. Мацяш пры перакладзе назоўніка «Freia» не звязвала яго з уласным імем адной з багінь скандынаўскай міфалогіі і дала наступнае тлумачэнне: фрая (англ. friar – манах, пустэльнік). Гэтая заўвага перакладчыцы можа быць прымальнай ці непрымальнай для чытача, але сэнс філасофскага разважання, схаванага ў вершы, не парушаецца. Другі шлях для беларускай паэты асацыіраваўся са шляхам пустэльніка, што адмовіўся ад жыццёвых уцех, вёў аскетычны лад жыцця, але гэта не азначае, што пасля яго не застаюцца

справы, памяць. Дастаткова ўспомніць імя і лёс асветніцы Ефрасінні Полацкай. Такім чынам, калі Р. Бальцар вызначыў у самаахвярным шляху служэння Радзіме мужчынкi і жаночы пачаткі, то Н. Мацяш акрэсліла шлях служэння Бацькаўшчыне («Некаторыя Одзін») і дала прыклад жыцця на карысць Радзімы («Некаторыя Фрая»).

Невыпадкава пры перакладзе назвы верша «Далей нічога, я іду далей» Н. Мацяш ужывае дзеяслоў «іду» замест «еду» (fahren). Паэтка імкнецца данесці да чытача думку аб тым, што па жыцці трэба не прабегчы, а прайсці годна, што жыццёвы шлях – гэта бясконцае ўзыходжанне да спасціжэння ісціны, рух наперад праз сумненні, вананні...

Пры ўзнаўленні верша Х. Лавант «Уночы знікла з чарачкі маёй» Н. Мацяш аддае перавагу слову «чуйнасць» і адмаўляецца ад слова «сон», ужытага ў арыгінале (I kab dy ne была прыспана чуйнасць, / калі я сэрца аддала табе!) – «O hatt mich doch der Schlaf nicht überlistet, / als ich mein Herz für dich hinausgetan!» – о, каб мяне не перыхітрыў сон, калі я адкрыла табе сваё сэрца!). Геранія Х. Лавант – зямная жанчына. Яна жадае быць шчаслівай у рэальным, няхай нават недасканалым свеце. Такім чынам, на карысць выказанай думкі сведчыць слова «чуйнасць». Галоўнае для Н. Мацяш – навучыць закаханых шанаваць такія пачуцці, як пяшчота, узаемапавага. Слова, абранае перакладчыцай, дапамагае ў вырашэнні пастаўленай задчы.

Не вельмі ўдалым здаецца выкарыстанне Н. Мацяш ў вершы «Перспектывы ў лютым» слова «угрунтаванасць» (другое значэнне слова die Güte – мацунак). Лепш было б увесці ў пераклад першае значэнне слова – «дабрыня». Супастаўленне слоў у бінарных апазіцыях (дабро – паразітаванне) дапамагаюць глыбей раскрыць Э. Эрб «дыялектыку душы» лірычнай гераніі, у якой спрадвечна вядуць барацьбу непрымірымых пачаткі добра і зла.

Нельга не ўлічваць і той факт, што сама паэтка заўжды глядзела на перакладчыцкую дзейнасць як на штодзённую працу (вершы, лічыць Н. Мацяш, пішучца ў хвіліны натхнення), якая ўзбагачае моўны запас, вучыць адшліфоўваць кожны паэтычны радок, умела выкарыстоўваць мастацкія сродкі (антытэзы, метафары, параўнанні), надаваць належную ўвагу словам-сімвалам.

На наш погляд, такія вершы, як «Слова», «Старыя вершы» Р. Бальцара; «Хвалька» Э. Эрб; «Узірваюся ў кола часу я», «Дазволь мне быць смутлівай» Х. Лавант дазваляюць чытачу зазірнуць у творчую лабараторыю паэтаў.

На думку Р. Бальцара («Слова»), натхненне адыгрывае выключна важную ролю пры напісанні твора. Але яму папярэднічае напружаная духоўная праца, калі назапашваюцца жыццёвыя ўражанні. Раптоўна трапляецца слова, праз гучанне якога паэт даносіць да нас дэталь, нюансы тонкай і глыбокай думкі: «Слова траплялася / і патрафляла / яно натрафляла на мяне / і рабілася маім тропам...» («Das Wort traf ein / und traf zu / ich traf es / es traf auf mich zu») – слова спраўдзілася / і ўразіла / я спазнаў яго / яно сапраўды для мяне».

Для апісання творчага працэсу перакладчыца ўдала выкарыстала дзеяслоў «патрафляць» (у першакрыніцы treffen – паражаць, ураджаць). Адчуўшы эстэтычную асалоду ад твора, які працягваў гучаць у яго душы з усімі гукавымі эфектамі – рытмам, асанансамі і алітэрацыямі – паэт «уражаны ўтаропваецца ў кніжны кіёск» (betroffen sah ich ihm nach – уражаны ўглядваўся яму ўслед), куды раница на старонкі газеты трапіць яго верш.

У «Старых вершах» Р. Бальцар, разважаючы аб хвілінах духоўнай дэпрэсіі («мой лёс – мой пошук плёну не даваў» – «Mein Schicksal – Suchen – das verschwand» – мой лёс – пошук – знік), указвае крыніцу («стос аркушаў зрудзелых» – нямецкі варыянт «vergielbte Blätter» – жаўцельны лісты), якая дае яму магчымасць пазнаць і зразумець сябе самога, шушок для творчых пошукаў: «ка я шукаў, я ўсё шукаў, шукаў» – «ich fand und fand und fand» – я знаходзіў. Як бачна, апошні радок у арыгінале гучыць больш пераканаўча, дзякуючы выкарыстанню дзеяслова «fand» у форме прошлага часу са значэннем завершанасці дзеяння.

Слова «Хвалька», якое ўжыла Н. Мацяш пры перакладзе назвы верша «Eine kleine Weile» (адна хвілінка), найбольш поўна перадае стан паэтычнай душы творцы. Натхненне, падобна хвальцы, «накат-

ваецца» на яго душу, развярэджае яе. Час ад часу сум-туга, што пануюць у навакольных краяхах, трапляюць у нататкі лірычнай гераніі, акрэсліваючы пункцірна контуры будучага твора. Вобраз-сімвал крэзкага вятрыскі, уведзены паэткай і перакладчыцай, што раптоўна наляцеў і «нашчэнт перацінальна згрызае тэкст», дапамагае нам усвядоміць прызначэнне паэта і паэзіі ў грамадстве, асабліва ў крушыні для Радзімы часы. Назва верша, прапанаваная Н. Мацяш, несумненна, паўней акрэслівае непрымальнае стаўленне Э. Эрб да ідэі літаратурнай эвалюцыі, калі яе разумець як лінейны, паступовы працэс. Літаратурнае развіццё нямецкай паэтка, як сведчыць вышэй разгледжаны верш, уяўляе хутчэй як пульсацыю.

Роздум героя Р. Бальцара («Ружы ў лістападзе») над дыялектыкай жыцця паглыбляецца за кошт захавання антытэз: жар пурпуровых ружаў уступае ў спрэчку з цемрай («Жар пурпуровы ружаў шчэ здалёк / у спрэчцы з цемрай бачны, увыш сягае» – «Gerade auf empor die purpur Glut / Im Wettlauf mit der Dunkelheit» – узнімаецца ўгору пурпуровая спёка / у спаборніцтве з цемрай); бель, чырвань кветак супрацьстаіць чарнаце збена (трапічнае дрэва чорнага колеру). Гэты прыём адчувальны і ў самой назве верша: «Ружы ў лістападзе», і нават у чырвоным колеры кветкі. Як вядома, чырвоныя ружы ўспрымаюцца здаўна не толькі як сімвал кахання, перамогі, але і смерці. У нямецкіх паданнях [3, с. 24–25] поле бітвы, смерці называлі ружовымі садамі, а пазней гэтая назва перайшла на могілкі. Безумоўна, верш Р. Бальцара «Ружы ў лістападзе» ўспрымаецца як натхнёны гімн перамогі мудрасці, красы жыцця над цемрай.

Дзякуючы захаванню перакладчыцай ў вершы Х. Лавант «Заўтра Ты затрапечаш у невадзе сонца» такіх мастацкіх сродкаў, як метафары («сонца рыбаліць» – «die Sonnen fischen», «заловіць лівень» – «wird der Regen erwischen», паўторай (тройчы паўтараецца радок «дзеля мяне яно (маюцца на ўвазе сілы прыроды: сонейка, вецер, лівень) зробіць усё» – «sie tut für mich alles»), параўнанні (вецер кішпурне цябе расцёрты, як пыл і порак на мой парог» – «und wirft Dich ganz oder aufgebroselt / als Staub und Asche vor meine Tür»), анафары («заўтра ты затрапечаш у невадзе сонца» – «Morgen hangst Du im Sonnennetz», «заўтра ты трапіш у ветру цянёты» – «Morgen kommst Du dem Wind ins Garn», «заўтра цябе заловіць лівень» – «Morgen wird Dich der Regen erwischen», «заўтра я патушу сонца» – «Morgen losch ich die Sonne aus», «заўтра я закапаю вецер» – «Morgen stoß ich den Wind in die Grube»), Н. Мацяш здолела данесці да чытача думку аб значнасці кахання ў жыцці кожнага чалавека. Геранія нямецкай паэтыкі тонка адчувае еднасць з усім жывым. Не дзіўна, што і вецер, і сонейка, і лівень яна змагла падпарадкаваць сваёй волі на шляху да шчасця («Заўтра я патушу сонца, / заўтра я закапаю вецер, / а лівень выкулю ў мора, / бо хачу, каб па ўласнай ахвоце / да мяне ты з'явіўся» – «Morgen losch ich die Sonne aus, / Morgen stoß ich den Wind in die Grube / und schutte den Regen ins Meer hinein, / denn ich will, daß Du gern zu mir kommst».

Шлях гераніі верша Х. Лавант «Дазволь мне быць смутлівай» асвятляе «ракаўка месяца». Гэта не маладзік, але і не поўня. Гэты вобраз-сімвал узбагачае верш адчуваннем духоўнага світанку, дзякуючы якому лірычная геранія здолела азірнуцца на пройдзены шлях і ўсвядоміць, што добрае і злое на гэтым свеце залежыць і ад яе ўчынкаў. У сувязі з вышэй выказанай думкаю да месца ў перакладзе ўжыта слова «дарэшты» – да поўнага ўсведамлення ісціны («дарэшты заблукка ў кустоўі скрухі» – «erlaube mir, gänzlich verloren zu gehen / in den Buschen der Schwermut» – «дазволь мне ісці зусім разгубленай у кустоўі скрухі»). Часам ёсць у яе жаданне схавання ад «скразнякоў» часу: «Ахвотней бы зашлася я ў мак, / дзе лёгкі зман, суцеха ды надзея» – «Viel lieber saße ich noch tief im Mohn / bei Trost und Hoffnung und ein wenig Lüge» – «з большаю ахвотаю я сядзела бы яшчэ глыбока ў маку / з суцяшэннем і надзеяю і трошкі падману». Дзеяслоў умоўнага ладу, кветка мак – сімвал ненадзейнага і прывіднага спакою, якія выкарыстоўвае паэтка і захоўвае перакладчыца, дазваляюць чытачу зразумець, што такі прытулак для яе не прымальны.

Н. Мацяш спрабуе перакладамі на беларускую мову пераканаць скептыкаў у тым, што наша родная мова прыдатная для перадачы самых глыбокіх пачуццяў і перажыванняў чалавека: «Новы краявід гэта зіма, канечне, / а зіма ёсць новы краявід. / (Снягі ды лёд гэта

зіма, канечне.) / (Zima ёсць снег і лёд.)» – «Ein neues Land ist Winter natürlich, / sondern: Winter ist ein neues Land. / (Schnee und Eis – das ist Winter natürlich.) / (Winter ist Schnee und Eis.)». Пры чытанні першага і трэцяга радкоў верша «Пра зіму» ў нашым уяўленні паўстае звычайны зімовы дзень. Замена месцамі дзейніка і выказніка дазваляе і паэтцы, і перакладчыцы перадаць разгубленасць, няўтульнасць душы лірычнай герайні, што хаваецца за абалонкай змяняга краявіду: «Зіма гэта якісьці новы краявід у краявідзе. / Дзе нічога невядома больш пра папярэдні. / ... І як бы ўсё на палазы / зноўку пастаўлена. Усё паўсюль. Дзе адцяпер / такое усё, што нават летам адцяпер... / яшчэ малютае яно, ды ўжо... / так побач, неахопна незнаёмае, сядзіць... (быццам сядзела), / стуліўшыся, пад палазамі...» – «Winter ist ein neues Land auf dem Land. / Wo man nichts mehr kennt von dem Vorigen. / ..., – und wie auf Schienen gesetzt / jetzt neu. Von nah und fern. Wo es so ist, / nunmehr, daß Auch im Sommer nunmehr... / es ein Kleines nur noch, und schon... / gleich daneben, grenzenlos unbekannt, sitzt... (wie es saß) / unter die Schiene gekauert...» – зіма – новая страна ў свеце. / Дзе болей нічога не ведаюць аб мінулым. / і як пасаджаны на рэйкі зараз абноўлены / Зблізу і здалёк. / Дзе гэта такое ёсць, цяпер, што нават летам, цяпер... / яно яшчэ маленькае, Але ўжо... / зусім побач, бязмежна незнаёмае, сядзіць... (як сядзела) / скручыўшыся пад рэйкамі...

Спадзяёмся, што пройдзе зіма і душа герайні акрыяе. Гэтую веру ўсяляе белы колер – колер свету, чысціні, з якім асацыіруецца вобраз зімы. Праз гэты вобраз паэтка звязвае нас не толькі з зямным светам з яго турботамі, але і з усімі непазнымі намі таямніцамі быцця – небыцця, вечнага – імгненнага...

Неабходна адзначыць, што творы Э. Эрб, Х. Лавант, Р. Бальцара, перанесеныя на беларускую глебу, сталі сапраўдным набывкам нацыянальнай літаратуры, узбагацілі яе культуру («Рунічныя пісьмы» Р. Бальцара, «Ружы ў лістападзе»), мову наватворами («патрафляць» – верш Р. Бальцара «Слова», «пышласць» – верш Э. Эрб «Пралік», «паблізняны», «навослеп» – верш Х. Лавант «Узрываюся ў кола часу я», «субрат» – верш Р. Бальцара «Васілёк, спарыш, мак-самасейка»), мастацкімі сродкамі (параўнанні, анафара метафары – верш Х. Лавант «Заўтра Ты затрапечаш у невадзе сонца»; антытэзы – верш Р. Бальцара «Ружы ў лістападзе»), адметнасць перакладаў Н. Мацяш, як бачна з вышэйправедзенага аналізу,

тлумачыцца ўдумліваасцю перакладчыцы, яе здольнасцю да паглыбленага асэнсавання трагічнага і складанага ў чалавечым быцці, да пашырэння роздумных інтанацый у творчасці. Выснова, да якой набліжае чытача перакладчыца, вырастае не толькі з унутрана перажытага ёю, але і з асэнсавання агульначалавечых праблем і набліжэння іх да ўспрымання беларускім чытачом (вершы «Уночы знікла з чарачкі маёй», «Дазволь мне быць смутлівай» Х. Лавант, «Далей нічога, я іду далей», «Хвалька» Э. Эрб).

Такім чынам, дзякуючы даверліваму творчаму супрацоўніцтву такіх талентаў, як Э. Эрб, Р. Бальцар і Н. Мацяш, беларускамоўны чытач далучыўся да творчых набывкаў Нямецчыны – краіны з іншым эканамічным, культурным узроўнем, але з мноствам агульнага ў духоўна-філасофскім жыцці. Па назіраннях Э. Эрб, нават у вымаўленні слова «снег» мы, беларусы, рускія, «аднаістыя з немцамі» (верш «Снег»). Пераклады, прадстаўленыя Н. Мацяш, безумоўна, будуць спрыяюць выхаванню культуры чытача, эстэтычнага пачуцця, нацыянальнай самапавагі, наладжванню творчых узаемаадносін паміж беларускімі і нямецкімі мастакамі слова. Перакладчыцкая дзейнасць дазволіла беларускай паэтэсе пазбегнуць рэгіянальнай замкнёнасці беларускай літаратуры, дала імпульс да больш поўнага раскрыцця індывідуальнага пачатку ў творчасці, спрыяла паглыбленню філасафічнасці як агульнай формы светаўспрымання і светапазнання. Гэта вынікае з вышэйправедзенага аналізу.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Калеснік, У.А. Поле роднасці душ / У.А. Калеснік // Шымборска, В. Свет, варты вяртаня / В. Шымборска. – Мінск: Маст. літ., 1991. – С. 5–12.
2. Калеснік, З.М. Літаратурны пераклад як мажлівы сродак вывучэння мастацкага кантэксту і падтэксту твора / З.М. Калеснік // Лінгвістычны аналіз тэксту: матэрыялы семінара. – Мн., 1975.
3. Золотницкий, Н. Цветы в легендах и преданиях / Н. Золотницкий. – Минск: БелЭн, 1994. – 318 с.
4. Мацяш, Н. Мая сястра Эльке Эрб / Н. Мацяш // Крыніца. – 1995. – № 7. – С. 48–53.
5. Мацяш, Н. Пераклады з нямецкага паэта Р. Бальцара / Н. Мацяш // Польшча. – 1997. – № 1. – С. 227–233.

Материал поступил в редакцию 14.09.12

BORSUK N.N. The master of artistic translation: the poetry of E. Erb, R. Baltser, K. Lavant in the interpretation of N. Matsyash

The subject of scientific consideration have become the translations of N. Matsyash from E. Erb, R. Baltser, K. Lavant, the representatives of philosophical poetic course in modern German literature. The deep concerned learning by Belarusian translator culture and literature of Germany contributed to more vivid and full reveal of the individual beginning in creative work, intensification of philosophical ideas as the from of light-perception and light-cognition, enrichment of language reserve. The carried out analysis testifies that thanks to skillful preservation by N. Matsyash of stylistic resources typical for creative manner of German authors, their works have received the life of full value on Belarusian language.

УДК 330.63.14:323.15(438)"653"

Бурый А.А.

ЗАБЕСПЯЧЭННЕ КУЛЬТУРНЫХ ПАТРАБАВАННЯЎ Польшкай НАЦЫЯНАЛЬнай МЕНШАСЦІ БЕЛАРУСІ ў ПЕРШАЙ Палове 1990-Х ГГ.

Уводзіны. Вывучэнне гісторыі і сучаснага стану польскай нацыянальнай меншасці на Беларусі пастаянна знаходзіцца пад пільнай увагай шырокага кола даследчыкаў, у тым ліку і гісторыкаў. Нягледзячы на тое, што гэтай тэматыцы прысвечаны шэраг публікацый такіх аўтараў, як Т. Гавін [1], Т. Кручкоўскі [2], Л. Новікаў [3], Н.В. Бурый [4], І. Папоў [5], А. Макрушыч [6], І. Крэнь [7], Д.А. Крывашэй [8] і інш., яна з'яўляецца актуальнай і патрабуе больш дэталёвага вывучэння.

У перыяд знаходжання Беларусі ў складзе СССР вырашэнню культурных патрэб нацыянальных меншасцяў не ўдзялялася дастаткова ўвагі. Сітуацыя каардынальна змянілася пасля абвяшчэння незалежнасці Беларусі. Тады былі прыняты шэраг законаў у ад-

носінах да нацыянальных меншасцяў [9]; вызначыліся новыя напрамкі дзейнасці ўстановаў культуры. Яны скіроўваліся на аказанне дапамогі культурным таварыствам і суполкам беларусаў за мяжой, а таксама нацыянальным меншасцям на тэрыторыі краіны.

Станоўчую ролю ў наладжванні паўнаважнага прыгранічнага супрацоўніцтва паміж суседнімі краінамі былі закліканы іграць нацыянальныя меншасці, што пражывалі на памежжы: палякі ў Беларусі і беларусы ў Польшчы. Таму ў рамках простых чалавечых адносін і на палітычным узроўні дзейнічаў прынцып: калі мы паклапоцімся аб задавальненні патрэб нацыянальных меншасцяў, што

Бурый Елена Алексеевна, аспирант кафедры истории Беларуси Брестского государственного университета имени А.С. Пушкина. Беларусь, БрГУ им. А.С. Пушкина, 224016, г. Брест, бул. Космонавтов, 21.